

9.3. VEIKSMAŽODŽIO FORMŲ SISTEMA

Veiksmažodžio formų sistemą sudaro asmenuojamosios, linksniuojamosios, kaitomos tik giminėmis ir skaičiais ir visiškai nekaitomos formos.

Pagal struktūrą šios formos esti paprastosios (pagrindinės) ir dariniai. Paprastosios yra trys – bendratis, esamojo laiko 3-iasis asmuo ir būtojo kartinio laiko 3-iasis asmuo. Visos kitos – dariniai.

Tarp paprastųjų formų kamienų yra daug fonetinio pobūdžio nesutapimų: a) šaknies balsių kaita: *būti – būva – būvo, pūti – pūva – pūvo, žūti – žūva – žūvo, gyti – gýja – gýjo; tūpti – tūpia – tūpė, pūsti – pūčia – pūtė; birti – býra – bíro, kilti – kýla – kíllo, skilti – skýla – skíllo; ginti – gina – gýnė, kurti – kúria – kúrė, pinti – pina – pýnė; vyti – vėja – vėjo, vōgti – vāgia – vōgė ir kt.;* b) intarpas esamajame laike: *būsti – buñda – būdo, kristi – kriñta – krìto, siūsti – siuñta – siùto, švisti – šviñta – švìto, dribti – driñba – dribo, dūbti – duñba – dūbo, lipti – liñpa – lipo;* c) pailgėjęs esamojo laiko balsis žymimas nosine raide: *bálti – bāla – bālo, šálti – šāla – šālo, gèsti – gēsta – gēso, trèsti – trēšta – trēšo;* d) nosine raide žymimas balsis bendraties kamienne: *galásti – galánda – galándo, rēsti – reñčia – reñtė, skýsti – skùndžia – skùndė;* e) priesaga *-st-* (*-št-*) esamajame laike: *brángti – brángsta – brángo, diñgti – diñgsta – diñgo, gìmti – gìmsta – gìmė, mĩrti – mĩrsta – mĩrė;* f) bendratis ir būtasis kartinis laikas turi priesaginius balsius: *kalbėti – kalba – kalbėjo, žiūrėti – žiūri – žiūrėjo, rašyti – rāšo – rāšė, giedoti – gieda – giedójo ir kt.*

Pagal kaitymą ir kitus gramatinius požymius veiksmažodžio formos skiriamos į **asmenuojamąsias** ir **neasmenuojamąsias**.

9.3.1. ASMENUOJAMOSIOS VEIKSMAŽODŽIO FORMOS

Asmenuojamosios veiksmažodžio formos turi tris tik joms būdingas kategorijas – asmenį, nuosaką ir laiką. Dalyvių laikas kitoks (žr. 9.3.2.2).

9.3.1.1. ASMUO

Asmenų formos reiškia kalbėtojo nustatomą veiksmo santykį su veikėju. Yra trys asmenys:

pirmasis asmuo – *aš einu, ejaũ, eĩdavau, eĩsiu, eĩčiau; mēs eĩname, ėjome, eĩdavome, eĩtume, eĩkime; antrasis asmuo* – *tũ eini, ejaĩ, eĩdavaĩ, eĩsi, eĩtum, eĩk; jũs eĩnate, ėjote, eĩdavote, eĩtute, eĩkite; trečiasis asmuo* – *jis, ji, jiẽ, jõs eĩna, ėjo, eĩdavo, eĩs, eĩtũ, tegũl eĩna.*

Pirmasis asmuo reiškia veiksmą, kurį atlieka pats kalbantysis (*aš einu* – vienaskaita) arba kalbantysis ir kiti (*mes einame* – daugiskaita).

Antrasis asmuo reiškia, kad veiksmą atlieka pašnekovas arba pašnekovai (*tu eini* – vienaskaita, *jūs einate* – daugiskaita).

Trečiasis asmuo reiškia, kad veiksmą atlieka asmuo arba daiktas, apie kuriuos kalbama, kurie pokalbyje nedalyvauja (*jis, ji, jie, jos eina*).

Pirmojo ir antrojo asmens įvardžiai, jei nėra būtinybės pabrėžti asmenį ar supriešinti, praleidžiami, ir veikėjas numanomas. Negalima sakyti, kad tokie sakiniai neturi veikėjo, jo buvimą rodo veiksmažodžio galūnė: *Vis sk albiu – vis juoda, vis a u d ži u – vis nuoga.* (tts.) *Ne mirti b i j a u, tik to kapo, drėgno, šalto, tamsaus.* (V. M.-P.) *Žyg i a v o m e granatoms trykštant kelių keliais nežinomais.* (P. Š.) *D u o k i t e žmogui bent ramiai numirti.* (r.)

Trečiąjį asmenį reiškiančių žodžių be reikšmės skirtumo praleisti neįmanoma – sakinytis pasidaro arba neapibrėžtas, arba beasmenis: *P a v o g ė arklį – pridėk ir balną.* (tts.) *Visur tik apie tai ir t e k a l b ė j o. Tik staiga vieną savaitę kaip iš maišo išlindo pavasaris, lygu krosnį pakūrenus a t š i l o.* (Ž.) *Kaip akmuo krito, – ne taip s k a u d ė j o. Kai medis virto – ne taip g a i l ė j o.* (Just. M.)

Beasmeniai veiksmažodžiai nėra atskiri nuo asmenavimo. Tai tik asmenavimo pašalys, neturintis pirmojo ir antrojo asmens formų ir liepiamosios nuosakos: *sniūga, aūšta, reikia, kniėti*. Bet beasmeniai veiksmažodžiai, kaip ir asmenuojamieji, kaitomi laikais: *reikia, reikėjo, reikėdavo, reikės*, turi tariamąją nuosaką *reikėtų*.

9.3.1.2. NUOSAKA

Nuosakos formos rodo veiksmo santykį su tikrove, nustatomą kalbančiojo asmens. Kalbėtojas teigia ar neigia, kad tai tikra, pasako, kad taip nėra, bet galėtų būti. Pagal tai ir skiriamos trys nuosakos: **tiesioginė, tariamoji ir liepiamoji**.

Tiesioginė nuosaka. Tiesiogine nuosaka konstatuojama, kad veiksmas vyksta, vyko, vykdavo arba vyks: *dirba, dirbo, dirbdavo, dirbs*. Ji reiškia laikų formomis. Jos formomis galima išreikšti valią, raginimą, pageidavimą, įsakymą, įsitikinimą ir kt.: *Dievai imataskolas!* (V. K.) *Eina m visos drauge, arba čia pasilikim.* (V. K.) *Tu paganysi, – pakartotojovyrishkis tyliai, bet taip kietai, kad Ona tik sušnarpsėtė nosimi ir nususuko.* (J. Blt.) *Tegul sau dirba, jei nori uždirbti.* (r.) *Tegul jums pavydėstos garbės putinai, kai prieš saulę žydės.* (M.) *Vai tepalaužysiu kojas, jei aš ten eisiu.* (V. K.)

Tiesioginės nuosakos esamojo laiko formos su dalelytėmis gali būti įtrauktos į liepiamosios nuosakos formų sistemą kaip 3-iasis asmuo (žr. 9.3.1.4.3).

Tariamoji nuosaka – darinys iš bendraties. Jos reikšmė sunkiai apibrėžiama, nes į ją suimta tai, kas kitose kalbose reiškia keliomis nuosakomis. Pagrindinės tariamosios nuosakos reikšmės yra šios:

1. **Sąlyga:** *Be dainos saldžiu miegu užmigty tėvynė.* (V. K.) *Kad tu pokyly būtum buvusi, tai dabar nežiovautum.* (J. Blč.)

2. **Tariamasis lyginimas:** *Lengvas šlamesys pasigirsta ore, lyg vėjas švelnia ranka brauktų per rugieną.* (I. S.) *Jis girdėjo tuos žodžius, lyg jie čia pat būtų buvę tariami jam į pačią ausį.* (V. M.-P.)

3. **Galimybė:** *Menkas atrodai juokdarys. Nebent karnavalą pralinksminaty tavo skarmalai.* (P. C.) *Ne toks aš tėvas, kad vaikas iš mano valios išeitų.* (V. K.)

4. **Abejojimas:** *Nejaugi būtų sužinojusios? – šmėstelėjo Veronikos galvoje mintis.* (A. V.) *Kam būtų ant vištų taip šūktelėjęs, jei nebūtų pargabentas paukščiams valdyti.* (P. M.)

5. **Liepimas:** *Žiūrėk, kad iš namų nė kojos nekeltum! Tiktai, kad jų Girdvainis daugiau nematytų!* (K. B.)

6. **Pageidavimas:** *O kaip norėčiau nuo kaktos tau nubraukti rūpesčių raukšles!* (S. N.) *Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiau.* (M.)

Liepiamoji nuosaka – darinys iš bendraties. Ji reiškia kalbančiojo asmens valią. Jos formomis liepiama, įsakoma, prašoma, pageidaujama, raginama, kad kas veiktų.

Tiesiogine reikšme liepiamoji nuosaka vartojama dialoge, jos pagrindinis asmuo – antrasis: *Taigi, Elena, – prabilo pagaliau Grigas, – liaukis minutėlę verpusi, kuodelis miškan nenubėgs.* (V. K.) *Stumk rankenėlę, durys pačios atsidarys.* (J. Blč.)

Liepimas nederu su vienaskaitos pirmuoju asmeniu, todėl liepiamosios nuosakos formų sistemoje nėra vienaskaitos pirmojo asmens. Daugiskaitos pirmasis asmuo turi raginimo reikšmę: *Mano arklys brangesnis už tavo karvę, bet man naudingiau karvė! Gal nori, mainykime!* (J. Blč.)

Per tarpininką galima liepti, kad veiktų ir trečiasis asmuo. Jo forma sudaroma su geidžiamosiomis dalelytėmis ir tiesioginės nuosakos esamojo arba būsimajo laiko 3-uoju asmeniu: *Teneatnešajam vaisiaus nei žemė, nei moteris, – keikė ją visose mečetėse ir sueigose.* (A. V.) *Tegu neslėgs tavęs nei akmenys, nei plytos.* (V. M.-P.)

Pasakojamajame tekste liepiamoji nuosaka liepimo nereiškia: *Įkiš kas liežuvį – tu ir kentėk.* (J. P.)

Tokiam nors kuolą ant galvos t a š y k. (tts.) *Bent taip senesni žmonės kalba: – pelėda kvatoja, l a u k vestuvių, pelėda rauda – l a u k šermenų.* (K. B.)

9.3.1.3. LAIKAS

Lietuvių kalba skiria dabarties (esamąjį), ateities (būsimąjį) ir du praeities laikus (būtąjį kartinį ir būtąjį dažninį), reiškiamus asmenuojamosiomis vientisinėmis veiksmažodžių formomis.

E s a m a s i s l a i k a s. Pagrindinė jo reikšmė – veiksmo sutapimas su dabartimi. Jo formomis atsakoma į klausimą *ką (jis, ji) dabar veikia? (R a š o rašini. S t a t o namą.)* Tačiau pačių veiksmy yra visokių, įvairiai suprantama ir dabartis. Pavyzdžiui, yra žodžių, kur veiksmo ilgumas lygus žodžio ištarimui: *prisiekiu, pažadu, duodu, dovanaju.*

Yra veiksmy ir procesų, suvokiamų kaip prasidėjusių prieš kalbos momentą ir nesibaigiančių po jo: *Ir kvapas gaivinantis priešpiečių vėjo į trobą s r u v e n a p r o atvirus langus.* (S. N.) Ilgi veiksmai kartais atrodo lygūs amžinybei: *Nemunas t e k a į Kuršių marias. Žemė s u k a s i apie savo ašį ir apie Saulę.* (P. M.)

Ilgas veiksmas atitraukiamas nuo dabarties ir suvokiamas kaip apibendrintas – visais laikais vykstantis ir pasikartojantis: *Čia ji apalpo: tokiais atsitikimais moterys visada a l p s t a.* (J. Blč.) *Dažnai miške lietuvis, ko v e r k i a, nežino.* (A. B.) Toks apibendrinimas tinka patarlėms: *Kur trumpa, ten trūksta.*

Esamasis laikas reiškia dabarties veiksmą, o dabartis visada aktualesnė, vaizdingesnė už praeitį arba neišgyventą ateitį. Todėl esamasis laikas, vartojamas greta kitų laikų, suaktualina praeities ar ateities veiksmus: *Pabudo miške lokys, pabudęs čiupt, čiupt – šlaunies n e b è r a.* (P. C.) *Bet seniau būdavo pasaulis puikesnis. I š e i n i žmogus tankumynan, ir kūnas tik e i n a, tik e i n a pagaugais.* (V. K.) *Mes juos tyliai apsupsim. O a š g i prūsas, saviškis, galiu prieiti arti. Sargybini tyliai p a k l o j u, miegančiam Mantui per galvą, o paskui s u r i š u.* (J. G.)

Būtųjų laikų yra du – bū t a s i s d a ž n i n i s ir bū t a s i s k a r t i n i s. Jiems bendra tik tai, kad jie abu reiškia praeities veiksmus.

Bū t a s i s k a r t i n i s l a i k a s reiškia praeityje vykusį vieno karto veiksmą: *Tą vakarą mudu è j o m e n a m o. Bet a t è j o žiema, n u g r i n d è tiltus per ežerus.* (V. K.)

Iš kalbų tik viena lietuvių kalba turi bū t a j j d a ž n i n j l a i k a, padarytą su priesaga *-dav-* iš bendraties (*rašý-ti: rašý-dav-o*). Ši priesaga baigtinį vieno karto veiksmą paverčia kartotiniu tęstiniu veiksmu: *nuėjo – nueidavo*. Be to, *-dav-* apibendrinta kaip morfologinė gramatinio kartojimo priemonė.

Bū t a s i s d a ž n i n i s l a i k a s kokių ypatingesnių stilistinių atspalvių neturi. Jis gali būti tik apibendrinamąją reikšmę turinčių kitų laikų sinonimas: *Mano metais tėvai n e b ū d a v o tokie kuklūs su savo vaikais, kaip kad dabar. Ne taip p a s a k e i – diržu g a v a i, ne taip p a s i e l g e i, ne taip ž e n g e i – i e n a ar pagaliu s u v a n o s, kas tik jiems rankon p a k l i ū d a v o. Bet manai, kad mes tėvų b i j o j o m e? Nè kiek! Tik, b ū d a v o, ž i ū r i, kur pasprukti.* (V. K.) Būtojo kartinio laiko veiksmažodžius ištiesai čia galima pakeisti būtojo dažninio laiko formomis, informacija nepasikeistų, bet labai pasikeistų teksto stilius.

B ū s i m a s i s l a i k a s padarytas iš bendraties su priesagomis *-si-* ir *-s-* (*rašý-si-me, rašý-si-te, rašý-s*). Jis reiškia ateities veiksmą. Kadangi tas veiksmas dar nėra patirtas, jį galima įvairiai vertinti.

Pagrindinė reikšmė – konstatuojamasis ateities veiksmas: *Ž i ū r è s ten mama pro langelį, kai vakaras pievoj g a r u o s.* (S. N.) Konstatuojama su įsitikinimu, kad taip tikrai bus. Juo reiškiamą galimybę ar tikimybę, abejonę, liepimas: *Tę s i u tę s i u pradėtą tulpele, a u s i u a u s i u tamsias eglutes. Ir į a u s i u savo saulele, ir į a u s i u savo žvaigždes.* (J. Dg.) *Dabar su visais reikia gyventi geruoju. Matai, kokie laikai. Dar vėl p a d e g s.* (A. V.) *Iš kur čia r a s i s piktos dvasios, kad visur kryžiai,*

bažnyčios. (V. K.) *Per tave, moterie, turi pasireikšti dievų valia. Trauk si burtus. Matai – trys kardai.* (J. G.)

Neigiamosios formos gali reikšti teigimą: *Gal turi, Jankelien, degtinės buteliuką? – nediršiai paklausė bernas. – Kur netur esi geram žmogui! – atsiliepė Jankelienė.* (V. K.) Čia esamojo laiko situacija ir esamojo laiko reikšmė.

Būsimajam, kaip ir kitiems laikams, būdingas apibendrinimas: *Neskauda ir krembliui, kai jį nurauni. Nenurausi, jis pats tuojau suglebs ir žus, nieko gera nepadaręs. Onurausi, išrūginsi – širdelę kam nors atgaivinsi.* (V.) Čia jį galima pakeisti ir apibendrinamuoju esamuoju laiku. Tinka priežodžiams, patarlėms: *Nuo aukščiau puls i – labiau susikuls i.* (tts.)

Apibendrinamasis būsimasis laikas dažnai vartojamas greta būtojo dažninio laiko: *Kai apsitaitys, būdavo, Veronika naujaja, jos pačios išausta rainele, gelsvas kaseles supins dvigubu vainikėliu, perriš jas raudonu kaspinėliu, padabins žaliomis rūtelėmis, prie krūtinės prisiseigs gėlės žiedelį ir apsiriš balta skarele, – tai į ją pažvelgus Dievas žino kas dar davos ne vieno vaikino širdyje.* (A. V.)

9.3.1.4. VEIKSMAŽODŽIŲ ASMENAVIMAS

Kaitymas asmenimis, nuosakomis, laikais ir skaičiais yra a s m e n a v i m a s .

9.3.1.4.1. TIESIOGINĖ NUOSAKA

Esamasis laikas

Esamojo laiko veiksmažodžiai turi tris asmenuotes, skiriamas pagal 3-iojo asmens galūnes (kamiengalius): (*i*)a asmenuotė (*dìrba, šveñčia*), *i* asmenuotė (*týli, gùli*), *o* asmenuotė (*rãšo, dãro, bįjo*).

(i)a asmenuotė

Paprastieji veiksmažodžiai	Sangrąžiniai veiksmažodžiai			
Vienaskaita				
Aš	<i>dìrbu</i>	<i>tráukiu</i>	<i>dìrbuosi</i>	<i>tráukiuosi</i>
Tu	<i>dìrbi</i>	<i>tráuki</i>	<i>dìrbiesi</i>	<i>tráukiesi</i>
Jis, ji	<i>dìrba</i>	<i>tráukia</i>	<i>dìrbasi</i>	<i>tráukiasi</i>
Daugiskaita				
Mes	<i>dìrbame</i>	<i>tráukiame</i>	<i>dìrbamės</i>	<i>tráukiamės</i>
Jūs	<i>dìrbate</i>	<i>tráukiate</i>	<i>dìrbatės</i>	<i>tráukiatės</i>
Jie, jos	<i>dìrba</i>	<i>tráukia</i>	<i>dìrbasi</i>	<i>tráukiasi</i>

Veiksmažodis *búti* turi dvi esamojo laiko formų eiles: a) kalbamuoju momentu vykstančiam veiksmui reikšti (*esù, esì, yrà; ėsame, ėsate, yrà*) ir b) apibendrinamam, kartojamam veiksmui reikšti (*bùvù, bùvì, bùva; bůvame, bůvate, bùva*).

i asmenuotė

Paprastieji veiksmažodžiai	Sangrąžiniai veiksmažodžiai			
Vienaskaita				
Aš	<i>mýliu</i>	<i>tikiù</i>	<i>guliù</i>	<i>tikiúosi</i>
Tu	<i>mýli</i>	<i>tiki</i>	<i>guli</i>	<i>tikiesi</i>
Jis, ji	<i>mýli</i>	<i>tiki</i>	<i>guli</i>	<i>tikisi</i>
Daugiskaita				
Mes	<i>mýlime</i>	<i>tikime</i>	<i>gulime</i>	<i>tikimės</i>
Jūs	<i>mýlite</i>	<i>tikite</i>	<i>gulite</i>	<i>tikitės</i>

Jie, jos *áudė mókė áudėsi mókėsi*

Būtas dažninis laikas

Būtas dažninis laikas padarytas iš bendraties su priesaga *-dav-* ir galūne *-o*.

Paprastieji Sangražiniai
veiksmožodžiai veiksmožodžiai

Vienaskaita

Aš *dirdavau mokydavau mokydavausi*

Tu *dirdavai mokydavai mokydavaisi*

Jis, ji *dirdavo mokydavo mokydavosi*

Daugiskaita

Mes *dirdavome mokydavome mokydavomės*

Jūs *dirdavote mokydavote mokydavotės*

Jie, jos *dirdavo mokydavo mokydavosi*

Būsimasis laikas

Būsimasis laikas padarytas iš bendraties kamieno su priesagomis *-s* arba *-si*. Trečiasis asmuo visada vienodas, nes baigiasi ne kamiengalio balsiu, o priebalsine priesaga.

Paprastieji Sangražiniai
veiksmožodžiai veiksmožodžiai

Vienaskaita

Aš *dirbsiu mokysiu gulėsiu mokysiuosi*

Tu *dirbsi mokysi gulėsi mokysiesi*

Jis, ji *dirbs mokys gulės mokysis*

Daugiskaita

Mes *dirbsime mokysime gulėsime mokysimės*

Jūs *dirbsite mokysite gulėsite mokysitės*

Jie, jos *dirbs mokys gulės mokysis*

Veiksmožodžių būsimąjo laiko trečiasis asmuo gali turėti pasikeitimų: sutrumpėja balsis, keičiasi priegaidė (*būti – būs, augti – augs, dirbti – dirbs*).

9.3.1.4.2. TARIAMOJI NUOSAKA

Tariamoji nuosaka turi bendraties kamieną su įvairiais priesagų variantais ir asmenų galūnėmis: vienaskaitos 1 asmuo turi priesagą *-čia-* ir galūnę *-u*, 2 asmuo paprastai baigiasi priesaga *-tum*, bet pasitaiko ir ilgesnė forma *-tumei*; daugiskaitos 1 ir 2 asmuo turi tų pačių priesagų poras *-tu-*, *-tumė-* ir asmenų galūnes *-me*, *-te*; trečiasis asmuo baigiasi priesaga *-tu*.

Paprastieji Sangražiniai
veiksmožodžiai veiksmožodžiai

Vienaskaita

Aš *dirbčiau mokyčiau mokyčiausi*

Tu *dirbtum(ei) mokytum(ei) mokytumeisi*

Jis, ji *dirbtų mokytų mokytųsi*

Daugiskaita

Mes *dirbtu(mė) memókytu(mė)me mókytu(mė)mės*

Jūs *dirbtu(mė)te mókytu(mė)te mókytu(mė)tės*

Jie, jos *dìrbtų* *mókytų* *mókytųsi*

9.3.1.4.3. LIEPIAMOJI NUOSAKA

Liepiamoji nuosaka turi bendratis kamieną, priesagas *-k-*, *-ki-* ir daugiskaitos 1 ir 2 asmens galūnes *-me*, *-te*. Trečiasis asmuo sudaromas su dalelytėmis *teguł*, *te* ir esamojo laiko 3 asmens formomis.

Paprastieji veiksmažodžiai	Sangražiniai veiksmažodžiai
-------------------------------	--------------------------------

Vienaskaita

Aš	–	–	–
Tu	<i>dìrbk(i)</i>	<i>mókyk(i)</i>	<i>mókykis</i>
Jis, ji	<i>teguł dìrba,</i> <i>tedìrba</i>	<i>teguł móko,</i> <i>temóko</i>	<i>teguł mókosi,</i> <i>tesimóko</i>

Daugiskaita

Mes	<i>dìrbkime</i>	<i>mókykime</i>	<i>mókykimės</i>
Jūs	<i>dìrbkite</i>	<i>mókykite</i>	<i>mókykitės</i>
Jie, jos	<i>teguł dìrba,</i> <i>tedìrba</i>	<i>teguł móko,</i> <i>temóko</i>	<i>teguł mókosi,</i> <i>tesimóko</i>

Kai dalelytė *te* virsta priešdėliu, sangražos afiksas *-si* dėsningai atsiduria tarp priešdėlio ir šaknies.

9.3.1.5. SANGRAŽINIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ ASMENAVIMAS

Sangražinių veiksmažodžių asmenavimas iš esmės nesiskiria nuo atitinkamų paprastųjų. Tik sangražos afiksas *-si* apsaugojo asmenų galūnes, jos nesutrumpėjo ir dabar atrodo kitokios: *sukù – sukúosi, neši – nešiesi, sùkome – sùkomės, sùkote – sùkotės, mókytume – mókytumės*. Pats sangražos afiksas daugiskaitos 1 ir 2 asmens formose yra *-s*, o būsimąjo laiko 3 asmens formose *-is* (*sùksis*). Galioja dėsnis, kad prie žodžio galo priebalsio jungiasi sangražos forma *-is*.

9.3.2. NEASMENUOJAMOSIOS VEIKSMAŽODŽIO FORMOS

9.3.2.1. BENDRATIS

Bendratis – paprastoji (pagrindinė) nekaitoma veiksmažodžio forma. Neturėdama kaitymo formų, nustatančių vietą sakinyje, bendratis eina įvairiomis sakinio dalimis:

1. Veiksniu: *Dìrbti, Jonuk, žmogui sveika. (J.) Nukirsti tokį medį – vis tiek kaip žmogų užmušti. (V. K.)*

2. Papildiniu: *Valgyti man atneša Anė arba Dūdjonienė. (I. S.)*

3. Pažyminiu: *Moteris jis patarė apdėti mokesčiais pagal jų gražumą ir mokėjimą puoštis. (J. Blč.)*

4. Aplinkybe: *Paėmė žagrę taisyti, tik rankeną nulaužė. (V. K.) Nėr man močiutės kraiteliui krauti, nėr man tėvelio dalelei skirti. (tts.)*

5. Tariniu bendratis eina arba susijungusi su asmenuojamaisiais veiksmažodžiais, arba tose situacijose, kur specialiai nebūtina pažymėti tariniui būdingų asmens, laiko ir nuosakos reikšmių, kur jas rodo kitas asmenuojamasis veiksmažodis ar situacija: *Ne vienas norėjo pasivogti jos tą juoką visam gyvenimui. (K. B.) Rodos, ir žmogus turėjo atjausti tokį prigimties ramumą. (J. Blč.) Tik dabar ji pradėjo kažką suvokti vyro žodžiuose. (P. C.) Dar mano tėvas nebaigė numirt, o jau mamytė tavo tėvui peršas. (B. S.) Du balandžiai klane gėrė, begerdami sudūmojo: – Ar mums gerti, ar negerti, ar sparneliais paplასnoti? (tts.) Vai kurgi man dabar pasidėti? (V. K.) Tiek šieno grėbti, vežti, o ir dobilai jau pjaunami. (Ž.) Išvyti bajorus! Dvarus nugriauti! (B. S.)*

Daugeliu atvejų, kai bendratis pati viena eina tariniu, numanomas ir asmenuojamasis veiksmažodis: *Aš – bėgti, jis – vytis!* (= *Aš ėmiau bėgti, jis ėmė vytis!*)

9.3.2.2. DALYVIS

Dalyvis – veiksmažodžio forma, turinti veiksmažodžio ir būdvardžio ypatybių. Dalyviai – linksniuojami žodžiai, padaryti iš asmenuojamųjų formų ar bendraties. Dalyvius skiriame veiksmažodžių klasei ne pagal kaitymą, o pagal kamieno gramatinius požymius. Dalyviai (kaip ir būdvardžiai) kaitomi linksniais, skaičiais ir giminėmis, gali būti įvardžiuotiniai, turėti nederinamąją formą. Jie turi ir laikus, bet laikų rodikliai eina prieš linksniavimo galūnę ir priklauso ne žodžių ryšiams sakinyje, o kamienui. Visų laikų dalyviai gali eiti pažyminiais ir tuo jie skiriasi nuo asmenuojamųjų veiksmažodžių.

Kaip veiksmažodžiai dalyviai reiškia veiksmą (pagrindinį ar šalutinį), valdo linksnius (*rašantis laišką, rašantis pieštuku, rašantis broliui*), prisijungia tuos pačiusrieveiksmius (*gražiai, greitai rašantis*), žymi veiksmo trukmę ir baigtumą (*rašęs – parašęs*).

Specifinė dalyvio gramatinė kategorija yra rūšis – **veikiamoji** ir **neveikiamoji**.

9.3.2.2.1. VEIKIAMOSIOS RŪŠIES DALYVIAI

Veikiamosios rūšies dalyviai, einantys pažyminiu, reiškia daikto ypatybę, kylančią iš jo paties veiksmo: *medis ošia – ošiantis medis, žmogus pavargo – pavargęs žmogus*. Kai veikiamosios rūšies dalyvis pavartojamas tariniu, jis (kaip ir asmenuojamoji forma) reiškia paties veikėjo atliekamą veiksmą ar patiriamą būseną. Plg. *Sako, kad jis turėjo grįžti* ir *Sako, kad jis turėjęs grįžti. Vakar labai pavargau* ir *Vakar buvau labai pavargęs*.

Vyriškosios ir moteriškosios giminės derinamosios veikiamųjų dalyvių formos daromos iš visų veiksmažodžių, išskyrus beasmenius. Iš beasmenių veiksmažodžių daromos tik nederinamosios formos – *Jam reikią, reikėję, reikėdave, reikėsią; Šiandien liję, paliję, lysią*. Todėl nederinamųjų formų veikiamieji dalyviai turi nedaug.

Veikiamosios rūšies dalyviai turi keturis laikus – esamąjį, būtajį kartinį, būtajį dažninį ir būsimąjį.

Esamasis laikas daromas iš asmenuojamojo veiksmažodžio esamojo laiko su priesaga *-nt-* ir linksnių galūnėmis: *dìrb-a – dìrb-a-nt-is (dirbąs), dìrb-a-nt-i; stóv-i – stóv-i-nt-is (stovįs), stóv-i-nt-i; rāš-o – rāš-a-nt-is (rašąs), rāš-a-nt-i*.

Vyriškosios giminės vardininkai turi po dvi formas – ilgąją ir trumpąją. Trumpoji forma neturi kitų linksnių ir negali būti įvardžiuotinė.

Vienaskaita

V.	<i>dìrbantis, -i (dirbąs)</i>	<i>stóvintis, -i</i>
K.	<i>dìrbančio, -ios</i>	<i>stóvinčio, -ios</i>
N.	<i>dìrbančiam, -iai</i>	<i>stóvinčiam, -iai</i>
G.	<i>dìrbanti, -čių</i>	<i>stóvinti, -čių</i>
Įn.	<i>dìrbančiu, -ia</i>	<i>stóvinčiu, -ia</i>
Vt.	<i>dìrbančiame, -ioje</i>	<i>stóvinčiame, -ioje</i>

Daugiskaita

V.	<i>dìrbantys, -čios (dirbą)</i>	<i>stóvintys, -čios</i>
K.	<i>dìrbančių</i>	<i>stóvinčių</i>

N.	<i>dìrbantiems, -čioms</i>	<i>stóvintiems, -čioms</i>
G.	<i>dìrbančius, -ias</i>	<i>stóvinčius, -ias</i>
Įn.	<i>dìrbančiais, -iomis</i>	<i>stóvinčiais, -iomis</i>
Vt.	<i>dìrbančiuose, -iose</i>	<i>stóvinčiuose, -iose</i>

Linksniojamųjų dalyvių šauksmininkas – vardininko homonimas. Tai potencinis linksnis (*O d i r b a n t i s žmogau!*), bet sunku jį išgirsti gyvojoje kalboje, nes taip kreiptis neprireikia.

Bū t a s i s k a r t i n i s l a i k a s – darinys iš asmenuojamojo veiksmažodžio būtojo kartinio laiko 3 asmens kamieno su priesaga *-us-* ir linksnių galūnėmis. Tik vyriškosios giminės vardininkai kitokie – *dìrbęs – dìrbę*. Jie negali turėti įvardžiuotinės formos, įvardžiuotinė forma jau yra su priesaga *-us-* (*dirbusysis*).

Vienaskaita

V.	<i>dìrbęs, -usi</i>	<i>stovėjęs, -usi</i>
K.	<i>dìrbusio, -ios</i>	<i>stovėjusio, -ios</i>
N.	<i>dìrbusiam, -iai</i>	<i>stovėjusiam, -iai</i>
G.	<i>dìrbusį, -ią</i>	<i>stovėjusį, -ią</i>
Įn.	<i>dìrbusiu, -ia</i>	<i>stovėjusiu, -ia</i>
Vt.	<i>dìrbusiame, -ioje</i>	<i>stovėjusiame, -ioje</i>

Daugiskaita

V.	<i>dìrbę, -usios</i>	<i>stovėję, -usios</i>
K.	<i>dìrbusių</i>	<i>stovėjusių</i>
N.	<i>dìrbusiems, -ioms</i>	<i>stovėjusiems, -ioms</i>
G.	<i>dìrbusius, -ias</i>	<i>stovėjusius, -ias</i>
Įn.	<i>dìrbusiais, -iomis</i>	<i>stovėjusiais, -iomis</i>
Vt.	<i>dìrbusiuose, -iose</i>	<i>stovėjusiuose, -iose</i>

Bū t a s i s d a ž n i n i s l a i k a s daromas iš asmenuojamojo veiksmažodžio būtojo dažninio laiko 3 asmens. Todėl turi bendraties kamieną, dažninio laiko priesagą *-dav-*, būtojo laiko dalyvio priesagą *-us-* ir galūnes. Linksniojama taip:

Vienaskaita

V.	<i>dìrbdavęs, -usi</i>	<i>stovėdavęs, -usi</i>
K.	<i>dìrbdavusio, -ios</i>	<i>stovėdavusio, -ios</i>
N.	<i>dìrbdavusiam, -iai</i>	<i>stovėdavusiam, -iai</i>
G.	<i>dìrbdavusį, -ią</i>	<i>stovėdavusį, -ią</i>
Įn.	<i>dìrbdavusiu, -ia</i>	<i>stovėdavusiu, -ia</i>
Vt.	<i>dìrbdavusiame, -ioje</i>	<i>stovėdavusiame, -ioje</i>

Daugiskaita

V.	<i>dìrbdavę, -usios</i>	<i>stovėdavę, -usios</i>
K.	<i>dìrbdavusių</i>	<i>stovėdavusių</i>
N.	<i>dìrbdavusiems, -ioms</i>	<i>stovėdavusiems, -ioms</i>
G.	<i>dìrbdavusius, -ias</i>	<i>stovėdavusius, -ias</i>
Įn.	<i>dìrbdavusiais, -iomis</i>	<i>stovėdavusiais, -iomis</i>
Vt.	<i>dìrbdavusiuose, -iose</i>	<i>stovėdavusiuose, -iose</i>

Būtojo dažninio laiko linksniavimas dirbtinokas. Gyvai vartojamas tik vardininkas atpasakojamojoje kalboje, o visi kiti linksniai tik galimi.

Bū s i m a s i s l a i k a s turi asmenuojamojo veiksmažodžio būsimojo laiko kamieną su minkštuoju s (iš *si*), dalyvio priesagą *-ant-* ir linksnių galūnes (*stovėsi + ant + is = stovėsiantis*). Yra ir trumpoji

vyriskosios giminės vardininkų forma.

Vienaskaita

V.	<i>dìrbsiantis, -i (dìrbsiqs)</i>	<i>stovésiantis, -i (stovésiqs)</i>
K.	<i>dìrbsiančio, -ios</i>	<i>stovésiančio, -ios</i>
N.	<i>dìrbsiančiam, -iai</i>	<i>stovésiančiam, -iai</i>
G.	<i>dìrbsiantį, -čią</i>	<i>stovésiantį, -čią</i>
Įn.	<i>dìrbsiančiu, -ia</i>	<i>stovésiančiu, -ia</i>
Vt.	<i>dìrbsiančiame, -ioje</i>	<i>stovésiančiame, -ioje</i>

Daugiskaita

V.	<i>dìrbsiantys, -čios (dìrbsiq)</i>	<i>stovésiantys, -čios (stovésiq)</i>
K.	<i>dìrbsiančių</i>	<i>stovésiančių</i>
N.	<i>dìrbsiantiems, -čioms</i>	<i>stovésiantiems, -čioms</i>
G.	<i>dìrbsiančius, -ias</i>	<i>stovésiančius, -ias</i>
Įn.	<i>dìrbsiančiais, -iomis</i>	<i>stovésiančiais, -iomis</i>
Vt.	<i>dìrbsiančiuose, -iose</i>	<i>stovésiančiuose, -iose</i>

Rasti sakinių su gyvai pavartotais būsimąjo laiko dalyvių linksniais sunku. Tačiau vienas kitas yra užrašytas iš raštų, iš tautosakos: *Iki to nepaprasto, n u l e m s i a n č i o visą merginos gyvenimą nutikimo dar buvo likę dvi savaitės.* (P. C.) *A t e i s i a n č i o s žiemos ilgumo nežinom.* (K. D.) *Laumės pradėjo lemti g i m s i a n č i a m kūdikiui ateities gyvenimą.* (tts.)

9.3.2.2.2. NEVEIKIAMOSIOS RŪŠIES DALYVIAI

Neveikiamosios rūšies dalyviai reiškia daikto ypatybę ar patiriamą būseną, kylančią iš kito veikėjo veiksmo. Ypatybės turėtojas neveikia, yra pasyvus. Derinamieji vyriskosios ir moteriškosios giminės neveikiamieji dalyviai daromi tik iš galininkinių veiksmažodžių: *skaitoma knyga* (: *skaito knyga*), *parašytas laiškas* (: *parašyti laiškas*). Yra neveikiamosios rūšies dalyvių, neturinčių neveikiamosios reikšmės: a) žyminčių daikto paskirtį (*gyvenamasis namas, miegamasis kambarys, siuvamoji mašina, drumstas vanduo, lenkta nosis*); tai savotiški būdvardžiai, ir jų daryba nesusijusi su galininko valdymu; b) iš visų veiksmažodžių daromos nederinamosios formos (*dìrbama, láukiama, mýlima, dìrbta, láuhta, myléta*).

Neveikiamieji dalyviai turi tris laikus – *e s a m a j j*, *b ū t a j j* ir *b ū s i m a j j*.

E s a m a s i s laikas daromas iš asmenuojamųjų veiksmažodžių esamojo laiko 3 asmens, dalyvio priesagos *-m-* ir derinamųjų galūnių – *dìrba-m-as, -à, tūrì-m-as, -à, rāšo-m-as, -a*. Nederinamoji forma: *dìrbama, tūrìma, rāšoma*.

Vienaskaita

V.	<i>dìrbamas, -à</i>	<i>tūrìmas, -à</i>	<i>rāšomas, -a</i>
K.	<i>dìrbamo, -ōs</i>	<i>tūrìmo, -ōs</i>	<i>rāšomo, -os</i>
N.	<i>dìrbamám, -ai</i>	<i>turimám, -ai</i>	<i>rāšomam, -ai</i>
G.	<i>dìrbamą</i>	<i>tūrìmą</i>	<i>rāšomą</i>
Įn.	<i>dìrbamu, -a</i>	<i>tūrìmu, -a</i>	<i>rāšomu, -a</i>
Vt.	<i>dìrbamamè, -ojè</i>	<i>turimamè, -ojè</i>	<i>rāšomame, -ojè</i>

Daugiskaita

V.	<i>dìrbamì, -os</i>	<i>turimì, -os</i>	<i>rāšomi, -os</i>
K.	<i>dìrbamŭ</i>	<i>turimŭ</i>	<i>rāšomų</i>
N.	<i>dìrbamíems, -óms</i>	<i>turimíems, -óms</i>	<i>rāšomiems, -oms</i>

G.	<i>dirbamus, -as</i>	<i>tùrimus, -as</i>	<i>rãšomus, -as</i>
Įn.	<i>dirbamaĩs, -omis</i>	<i>turimaĩs, -omis</i>	<i>rãšomais, -omis</i>
Vt.	<i>dirbamuosè, -osè</i>	<i>turimuosè, -osè</i>	<i>rãšomuose, -ose</i>

Bū tasis laikas daromas iš bendraties su dalyvio priesaga *-t-* ir linksnių galūnėmis – *tur-é-ti* – *tur-é-t-as, -a, raš-ý-ti* – *raš-ý-t-as, -a*. Nederinamoji forma: *dirbta, turéta, rašýta*.

Vienaskaita

V.	<i>dirbtas, -à</i>	<i>turétas, -a</i>	<i>rašýtas, -a</i>
K.	<i>dirbto, -òs</i>	<i>turéto, -os</i>	<i>rašýto, -os</i>
N.	<i>dirbtám, -ai</i>	<i>turétam, -ai</i>	<i>rašýtam, -ai</i>
G.	<i>dirbtą</i>	<i>turétą</i>	<i>rašýtą</i>
Įn.	<i>dirbtu, -a</i>	<i>turétu, -a</i>	<i>rašýtu, -a</i>
Vt.	<i>dirbtamè, -ojè</i>	<i>turétame, -oje</i>	<i>rašýtame, -oje</i>

Daugiskaita

V.	<i>dirbtì, -os</i>	<i>turéti, -os</i>	<i>rašýti, -os</i>
K.	<i>dirbtų</i>	<i>turétų</i>	<i>rašýtų</i>
N.	<i>dirbtíems, -óms</i>	<i>turétiems, -oms</i>	<i>rašýtiems, -oms</i>
G.	<i>dirbtus, -as</i>	<i>turétus, -as</i>	<i>rašýtus, -as</i>
Įn.	<i>dirbtaĩs, -omis</i>	<i>turétaĩs, -omis</i>	<i>rašýtaĩs, -omis</i>
Vt.	<i>dirbtuosè, -osè</i>	<i>turétuose, -ose</i>	<i>rašýtuose, -ose</i>

Bū s i m o j o l a i k o formos turi būsimojo laiko kamieną su priesaga *-si-*, dalyvio priesagą *-m-* ir linksnių galūnes. Vartojamos labai retai. Dažniau pasitaiko *búsimas* – *búsimà, búsimàsis* – *búsimóji*.

Prie neveikiamųjų dalyvių skiriamas ir r e i k i a m y b è s dalyvis, nes taip pat kaip ir kitos šios rūšies formos keičia veikiamąjį dalyką reiškiantį linksnį. Plg. *Žmogus dirba darbą* – *Darbas yra dirbamas*; *Šią knygą reikia skaityti* – *Ši knyga yra skaitytina*. Reikiamybės dalyvis daromas iš bendraties su priesaga *-tin-* ir linksnių galūnėmis. Vartojamas labai retai, kaitomas kaip būdvardis su galūne *-as*, turi ir nederinamąją nekaitomą formą: *skaitýtina, dirbtina, žinótina*. Linkęs būdvardėti, plg. *bútinas, neįtikétinas, pavydétinas* ir kt.

9.3.2.2.3. ĮVARDŽIUOTINIŲ DALYVIŲ LINKSNIAVIMAS

Esamasis laikas

Vienaskaita

V.	<i>rãšantysis, -čioji</i>	<i>rãšomasis, -oji</i>
K.	<i>rãšančiojo, -čiosios</i>	<i>rãšomojo, -osios</i>
N.	<i>rãšančiajam, -čiajai</i>	<i>rãšomajam, -ajai</i>
G.	<i>rãšantijì, -čiajà</i>	<i>rãšomajì, -ają</i>
Įn.	<i>rãšančiuoju, -čiaja</i>	<i>rãšomuoju, -aja</i>
Vt.	<i>rãšančiajame, -čiojoje</i>	<i>rãšomajame, -ojoje</i>

Daugiskaita

V.	<i>rãšantieji, -čiosios</i>	<i>rãšomieji, -osios</i>
K.	<i>rãšančiųjų</i>	<i>rãšomųjų</i>
N.	<i>rãšantiesiems, -čiosioms</i>	<i>rãšomiesiems, -osioms</i>
G.	<i>rãšančiuosius, -čiašias</i>	<i>rãšomuosius, -qšias</i>

Įn. *rāšančiaisiais, -čiosiomis rāšomaisiais, -osiomis*

Vt. *rāšančiuosiuose, -čiosiose rāšomuosiuose, -osiose*

Čia išlinksniuoti tik esamojo laiko dalyviai, bet ir kitų laikų linksniavimas yra toks pat – tos pačios galūnės. Apibendrinant dalyvių linksniavimą, reikia pasakyti, kad jis visiškai sutampa su (i)a linksniuotės būdvardžių linksniavimu, išskyrus trumpąsias veikiančios rūšies vyriškosios giminės vardininkų formas.

9.3.2.2.4. DALYVIŲ VARTOJIMAS

Linksniuojamas dalyvis yra derinamasis pažyminy: *Senelis drebančiom rankom atidarė vartelius ir įėjo į kiemą.* (J. B.) *Nemėgstu tavęs, išlepintas, poniškas, maitinamas, penimas, šukuojamas ir maudomas, išblusinėtas šunie.* (V. M.-P.)

Pažyminiu eina visi dalyvių linksniai, o vardininkas vartojamas ne tik kaip pažyminy, bet ir kaip tarinys (dažniausiai sudurtinio tarinio vardinė dalis), ir kaip sakinio pagrindinio veiksmo aplinkybė.

9.3.2.2.5. SUDĖTINĖS (SUDURTINĖS) VEIKSMAŽODŽIŲ FORMOS

Veikiančios rūšies dalyviai eina tariniu su veiksmažodžiais *nustoti, liautis, paliauti, mesti*: *Grigienės ratelis pats savaime nustojo sukęsis.* (V. K.) *Juozukas vėl gavo mesti skutęs.* (Ž.) Čia dalyvis lengvai pakeičiamas bendratimi (*nustojo suktis, metė skusti*).

Dalyvio vardininkas atstoja šalutinį sakinį, ypač su sangražiniais veiksmažodžiais: *tarėsi žinanti, sakėsi mokantis, tikėjosi pagysis* ir kt. Tą patį turinį galima išreikšti ir be dalyvio: *tariasi, kad žino; tikisi, kad pagis* ir t. t. Dabartinėje kalboje pakaitalai su asmenuojamaisiais veiksmažodžiais dažnesni už dalyvines konstrukcijas.

Po jungiamųjų žodžių su dalyvių vardininkais dabar gana sėkmingai konkuruoja asmenuojamieji veiksmažodžiai arba nederinamosios dalyvių formos: *Jiedu pasiliko tie patys sodiečiai, kaip ir buvę (buvo).* (V.) *Aš atsisėdau kur palieptas (kur man liepė, kur man buvo liepta).* (J. Blt.)

Visų laikų dalyvių vardininkai vartojami pasakojamojoje kalboje vietoj tiesioginės nuosakos formų, reiškiant sakytojo nuosaką nuo to, kas sakoma: *Kitą kartą buvęs žvejys. Jis turėjęs du sūnus. Tai jie trys žvejo davę ir žvejo davę kiekvieną dieną.* (tts.) *Ir klegėjo žmonės, kad jis tuomet mirsiąs, kai Gelovinė išdžiūsianti, o Gelovinė išdžiūsianti, kai amžių pabaiga būsianti.* (V. K.)

Dalyvių vardininkai patys vieni ir su sau priklausomais žodžiais reiškia iš veiksmo kylančias aplinkybes, kurios yra tarsi pagrindinio veiksmo vykimo fonas: *Kurmelis pabuodęs vartė pabalusias akis.* (Ž.) *Katinas, užsikraustęs ant krėslo, taikstosi šokti prie dagilėlio.* (P. M.) *Martynas, žandaro stumiamas, dar pabučiavo pačią.* (Ž.) *Žmogaus pavaišintas ir apnalkvintas, senis iškeliavo toliau.* (P. C.)

Tariniu einantys dalyvių vardininkai su asmenuojamuoju pagalbiniu veiksmažodžiu *būti* sudaro sudėtines (arba tradiciškai vadinamas sudurtines) laikų ir nuosakų formas.

Sudėtinės (sudurtinės) formos su esamojo laiko dalyviais

Sudėtinės formos su veikiančios rūšies esamojo laiko dalyviu, turinčiu priešdėlį *be-*:

Tiesioginė nuosaka

Esamasis laikas	–	<i>benešq̄s, besėdĩš, besakq̄s</i>
Būtas is kartinis laikas	<i>bùvo</i>	<i>benešq̄s, besėdĩš, besakq̄s</i>
Būtas is dažninis laikas	<i>búdavo</i>	<i>benešq̄s, besėdĩš, besakq̄s</i>
Būsimasis laikas	<i>bùs</i>	<i>benešq̄s, besėdĩš, besakq̄s</i>

Tariamoji nuosaka

a)	<i>bútu</i>	<i>benešq̄s, besėdĩš, besakq̄s</i>
----	-------------	------------------------------------

b) *búty* *bùvęs* *benešq̄s, besédĩs, besakq̄s*

Liepiamoji nuosaka

búk *benešq̄s, besédĩs, besakq̄s*

Asmenuojamas tik pagalbinis veiksmažodis (*esù, esì, yrà, ěsame, ěsate, yrà; buvaũ, buvaĩ, bùvo, bùvome, bùvote, bùvo...*). Dalyvis – nekinta. Todėl kaip pavyzdys čia pateikiamas visų laikų ir nuosakų tik 3 asmuo. Tariamoji nuosaka sudaroma ir su vientisine, ir su sudėtine pagalbinio veiksmažodžio forma. Esamasis laikas neturi pagalbinio veiksmažodžio.

Sudėtinės formos su veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviu dar vadinamos *pradėtinėmis* todėl, kad viena iš dviejų jo reikšmių rodo ketinamą pradėti ar jau ir pradėtą, bet kokios nors priežasties nutrauktą veiksmą: *Buva u jau beinanti iš namų, kai išgirdau vaiko riksmą.* (r.)

Antroji šio tipo sudėtinių formų reikšmė – tęstinis veiksmas, laiko ar priežasties santykiu susijęs su kitu veiksmu ar kokiomis aplinkybėmis: *Gal jau seniai būčiau beturįs porelę triušiuų, jei nebūtų numirusi mama.* (K. S.) *Pasigailėjau širdyje, kad nesu šv. Jurgis, būčiau bekremtąs sūrį nuo galo.* (Ž.)

Sudėtinės formos su esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyviu gali būti vientisinių formų sinonimai.

Sudėtinė forma	Vientisinė forma
1. <i>Ir Katrė gerą liežuvėlį beturinti.</i> (Ž.)	1. <i>Ir Katrė gerą liežuvėlį turi.</i>
2. <i>Gal jau seniai būčiau beturįs porelę triušiuų, jei nebūtų numirusi mama.</i> (K. S.)	2. <i>Gal jau seniai turėčiau porelę triušiuų, jei nebūtų numirusi mama.</i>
3. <i>Buva u beinanti iš namų, kai suskambo telefonas.</i>	3. <i>Jau ějau (rengiausi eiti) iš namų, kai suskambo telefonas.</i>

Gramatinė sinonimija daro kalbą turtingesnę, spalvingesnę. Tiktai reikia rūpintis, kad vientisinės formos nenustelbtų sudėtinių.

Sudėtinės formos su esamojo laiko neveikiamuoju dalyviu

Tiesioginė nuosaka

Esamasis laikas	<i>yrà</i>	<i>mùšamas, mýlimas, rāšomas</i>
Būtašis kartinis laikas	<i>bùvo</i>	<i>mùšamas, mýlimas, rāšomas</i>
Būtašis dažninis laikas	<i>búdavo</i>	<i>mùšamas, mýlimas, rāšomas</i>
Būsimasis laikas	<i>bùs</i>	<i>mùšamas, mýlimas, rāšomas</i>

Tariamoji nuosaka

a)	<i>búty</i>	<i>mùšamas, mýlimas, rāšomas</i>
b)	<i>búty</i> <i>bùvęs</i>	<i>mùšamas, mýlimas, rāšomas</i>

Liepiamoji nuosaka

búk *mùšamas, mýlimas, rāšomas*

Sudėtinės formos su būtojo laiko dalyviais

1. Su veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyviu:

Tiesioginė nuosaka

Esamasis laikas	<i>yrà</i>	<i>dìrbęs, mylėjęs, rāšęs</i>
Būtasis kartinis laikas	<i>bùvo</i>	<i>dìrbęs, mylėjęs, rāšęs</i>
Būtasis dažninis laikas	<i>búdavo</i>	<i>dìrbęs, mylėjęs, rāšęs</i>
Būsimasis laikas	<i>bùs</i>	<i>dìrbęs, mylėjęs, rāšęs</i>

Tariamoji nuosaka

a)	<i>búty</i>	<i>dìrbęs, mylėjęs, rāšęs</i>
b)	<i>búty</i>	<i>bùvęs, dìrbęs, mylėjęs, rāšęs</i>

Liepiamoji nuosaka

búk *dìrbęs, mylėjęs, rāšęs*

Šios formos dar vadinamos atliktinėmis, nes reiškia veikėjo būseną, kilusią iš atlikto veiksmo (plg. *mačiau* ir *esu matęs*).

2. Su neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviu:

Tiesioginė nuosaka

Esamasis laikas	<i>yrà</i>	<i>dìrbtas, mylėtas, rašytas</i>
Būtasis kartinis laikas	<i>bùvo</i>	<i>dìrbtas, mylėtas, rašytas</i>
Būtasis dažninis laikas	<i>búdavo</i>	<i>dìrbtas, mylėtas, rašytas</i>
Būsimasis laikas	<i>bùs</i>	<i>dìrbtas, mylėtas, rašytas</i>

Tariamoji nuosaka

a)	<i>búty</i>	<i>dìrbtas, mylėtas, rašytas</i>
b)	<i>búty</i>	<i>bùvęs, dìrbtas, mylėtas, rašytas</i>

Liepiamoji nuosaka

búk *dìrbtas, mylėtas, rašytas*

Šios sudėtinės formos taip pat yra atliktinės: *yrà rašytas* „toks jis todėl, kad anksčiau kas nors jį rašė ar parašė“, *bùvo rašytas, búdavo rašytas, bùs rašytas*. Jos dažniausiai vartojamos sakiniuose be veikėją reiškiančio linksnio: *Pirmoji telegrama buvo išsiųsta 1884 metais*. (P. M.)

9.3.2.3. PUSDALYVIS

Pusdalyvis yra veiksmožodžio forma, turinti bendraties kamieną, priesagą *-dam-* ir derinamąsias galūnes – *rašýdamas, rašýdama, rašýdami, rašýdamos*. Jis nelinksnuojamas, tik derinamas su veiksmiu einančiu daiktavardžio vardininku gimine ir skaičiumi.

Pusdalyvis reiškia aplinkybę, kylančią iš to paties veikėjo šalutinio veiksmo (yra vienas veikėjas ir du jo veiksmi). Pusdalyvis reiškia:

1. Laiką, sutampantį su pagrindinio veiksmo laiku: *Ir nelaiminga būdama, man laimę būrė*.

(E. M.) *Ir pats nepajuto, kaip, tą čiauškalų besiklausydama, pradėjo vikriau suktis*. (K. B.)

2. Būdą: *Jojo pasikraipydama, bėgo pasišokinėdama. Viršūnėje gluosnio girgždėjo palaužta šakelė, o bitės viršum pievų, nešdamos medų, dūzgė neatsidūgdamos*. (P. C.)

3. Priežastį: *Ėriukai slėpėsi už motinų, nenorėdami atiduoti savo šiltų kailinių*. (P. C.)
Norėdama sužinoti, kas yra puodo viduj, jis išėmė peilį ir atlupo dangtelį. (J. Blč.)

4. Sąlygą: *Du kiškius vydamas, nė vieno nepagausi*. (tts.)

9.3.2.4. PADALYVIS

Padalyvis – nekaitoma veiksmožodžio forma, daroma iš laikų kamienų pridodant priesagas. Esamajam laikui dedama *-ant, -int* (*dìrba – dìrbant, rāšo – rāšant, tỹli – tỹlint*). Būtųjų laikų padalyviai daromi iš būtojo kartinio laiko su priesaga *-us* (*dìrbo – dìrbus, rāšė – rāšius, tylėjo – tylėjus; dìrbdavo – dìrbdavus, rašýdavo – rašýdavus, tylédavo – tylédavus*). Būsimasis laikas turi priesagą *-ant* (*dìrbsi – dìrbsiant, tylėsi – tylėsiant, rašýsi – rašýsiant*). Dažniausiai vartojami esamojo ir būtojo kartinio laiko

padalyviai. Dažniniis ir būsimasis dabar neįprasti ir keičiami šalutiniu sakiniu. Pvz.: *Girdėjau ją ten dažnai sirgdavus* → *Girdėjau, kad ji ten dažnai sirgdavusi*; *Žinau ją tikrai važiuosiant* → *Žinau, kad jis tikrai važiuos*.

Padalyvio vartojimas nėra toks vientisas kaip pusdalyvio.

1. Jis, kaip ir pusdalyvis, reiškia iš veiksmo kylančias aplinkybes. Skirtumas tik tas, kad pagrindinio veiksmo atlikėjas nesutampa su aplinkybės veiksmo atlikėju: *Aušružei auštant, vainiką pyniau, saulei tekant, ant galvos dėjau*. (tts.) *Kai aušružė aušo, aš vainiką pyniau...* Arba aplinkybės veiksmo veikėjo visiškai nėra: *Grižome auštant*.

Esamojo laiko padalyviai dažniausiai reiškia aplinkybę, laiko atžvilgiu sutampančią su pagrindinio veiksmo laiku: *Rytą, saulei tekant, vieno langai užsidegdavo geltona žara, vakarą, saulei sėdant, kito langai imdavo tviskėti raudona žara*. (V.) Greta laiko gali būti ir sąlyga: *Balai esant, bus ir velnias*. (tts.)

Būtojo kartinio laiko padalyviai dažniausiai reiškia aplinkybę, kilusią iš ankstesnio šalutinio veiksmo: *Audra pakilo, tik vėlaus vakaro su laukus*. (V. K.) *Jiedviem susitokus, bus graži pora*. (S. N.) Plg. *Kai jie susitoks, bus graži pora* (nuoseklumas).

Aplinkybę reiškiantys padalyviai prieveiksmeja: *O kad neduoda duonos laiku, verkiant (būtinai) reikia vogti*. (Ž.) *Netrukus (greitai) ir dienos ims trumpėti. Bematant visi išsiskirstė. Prireikus galima ir pakentėti*. Gali būti įterpiniai: *tiesą sakant, tiesą pasakius, antra vertus, išskyrus, nesigiriant* ir kt.

2. Padalyvis gali būti dvejetainio linksnio dalyvio atitikmuo: *Daktaras Dolitlis yra ramus žmogus, mažai kalbąs, bet kai kas sako jį esant (esantį) didžiausią gamtos žinovą*. (P. M.) *Kas kelinti metai gauname girdėti ir vienur, ir kitur žemę drebęjus (drebęjusią)*. (P. M.) *Pamačiau tėvą ateinant (ateinantį)*.

3. Gali būti bendraties atitikmuo: *Nusprendė, kad geriausia bus raitam ant jo atsistėdus (atsisėsti)*. (P. M.) *Kaip čia geriau įsitikinus (įsitikinti), kad aš neklystu?* (V.) *Nusibodo tylėjus (tylėti), prašnekinau vaikus*. (Ž.)

4. Padalyvis kartais atitinka tariamąją nuosaką: *Kad taip man įsitaisius (Kad taip aš galėčiau įsitaisyti) tokius drabužius! – galvojo karalius*. (J. Blč.) *Kad dabar taip emus ir padegus (imčiau ir padegčiau) Žlabį ir Kukį. Tai būtų juoko!* (V. K.)

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.